

УДК [37.041:37.018.51](477.54)

О. О. ПІНСЬКИЙ

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди, Харків

САМОСТІЙНА РОБОТА УЧНІВ ТА ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СІЛЬСЬКИХ МАЛОКОМПЛЕКТНИХ ШКОЛАХ ХАРКІВЩИНИ

У статті подано ретроспективний аналіз проблем проведення управлінської діяльності в сільських малокомплектних школах Харківщини в другій половині ХХ, початку ХХІ століть та її вплив на організацію самостійної роботи учнів під час вивчення природничо-наукових дисциплін.

Ключові слова: самостійна робота учнів, малокомплектні школи, природничі дисципліни.

Вступ. Широка гуманізація процесів освіти, вимога її безперервності, профілізація, формування в школярів умінь самоосвітньої діяльності, постають потужними чинниками вітчизняних реформацій, що мають своє відбиття в основних державних документах.

У цій площині зростає роль СМКШ як необхідної складової ланки системи освіти в Україні. Проблеми її функціонування внаслідок збільшення кількості малочисельних класів, різке зменшення контингентів учнів і наслідки всесвітньої економічної кризи стали новими соціально-культурними реаліями, оскільки однокласні загальноосвітні школи всіх ступенів з малою наповнюваністю класів (5-8 учнів) стали повсюдним явищем, відповідно – найбільш доступними загальнонавчальними закладами для сільських регіонів.

Тож **актуальність дослідження** зумовлена потребами сучасної педагогічної науки щодо розвитку самостійності учнів, відсутністю наукових праць, в яких би цілісно було представлено теоретичні й практичні положення проблеми впливу проведення управлінської діяльності на організацію самостійної роботи в процесі вивчення шкільного природознавства.

У процесі реформування української школи особливого значення набувають ті педагогічні явища, технології, які дають можливість максимально розкрити здібності і нахили особистості, яка формується [1]. Освітня галузь природознавства органічно пов'язана з життям селянина, його звичним природним оточенням, сільськогосподарським виробництвом, що традиційно забезпечувало досить високий рівень мотивації вивчення дисциплін природничого циклу в малокомплектних школах сільськими учнями та не вимагало зміни звичних підходів у системі роботи вчителя, школи. Проте швидкі темпи депопуляції в сільській місцевості на Харківщині, соціально-економічна криза, яка триває останні два десятиліття в Україні, суттєво вплинули на процеси ефективного керування системою освіти на селі, її функціональну стабільність.

Метою статті є ретроспективний аналіз проблем проведення управлінської діяльності в сільських малокомплектних школах Харківщини в другій половині ХХ, початку ХХІ століття та її вплив на організацію самостійної роботи учнів під час вивчення природничонаукових дисциплін з метою покращення умов роботи вчительських колективів сільських шкіл та напрямків підвищення рівня освіченості і фахової підготовки їх учнів.

Необхідність вирішення завдань наукової статті ґрунтовано на комплексно-му характері самої теми, потребі аналізу різноманітних наукових джерел з метою формування науково-теоретичної бази дослідження, які додатково висвітлили пи-

тання вивчення багатьох аспектів проблеми, та які, на наш погляд, слід розглядати за такими напрямками:

- особливості функціонування сільських шкіл та специфіка діяльності сільського вчителя (Л.Борисова, П.Жильцов, В.Кузь);
- організація навчально-виховного процесу в малокомплектних школах (О.Біда, Н.Манжелій, М.Неустроев, Ч.- Р.Цибульскас, І.Чередов);
- формування й розвиток загально навчальних умінь та навичок під час вивчення окремих предметів в умовах СМКШ (Г.Кукла, А.Нікуліна, Ю.Овакімян, Г.Сосніна, Л.Титаренко, І. Фрейтаг, Т.Чекмарьова);
- активізація самостійної навчальної діяльності школярів у дидактичному (В.Буряк, М.Данилов, Б.Єсіпов, А.Кірсанов, О.Нільсон, І.Огородніков, П.Підкасистий) та методичному (Н.Дайрі, Д.Кірющкін, Р.Князева, В.Пакулова, А.Усова, В.Федорова) аспектах.

Процеси, які відбувалися наприкінці ХХ століття в галузі вивчення природничих наук в умовах функціонування малочисельних шкіл, пов'язані з рядом провідних історичних чинників і деяких тенденції розвитку наукового природознавства в сільській школі ще від початку минулого століття, аналіз яких послугував нам у процесі вибору критеріїв, за якими в дослідженні було визначено етапи та окреслено сучасні тенденції розвитку ідеї самостійної роботи учнів у специфічних умовах функціонування СМКШ.

Результати дослідження. Керуючись чинниками неодноразового реформування системи освіти та суспільно-політичними чинниками розвитку країни в досліджуваній період і змінами на цьому ґрунті теоретичних і практичних освітніх пріоритетів, розкрито витоки становлення й розвитку мережі МКШ, проблеми самостійної роботи учнів; обґрунтовано етапи розвитку управлінської діяльності в сільських малокомплектних школах Харківщини на теорію і практику організації самостійної роботи учнів СМКШ.

Перший з досліджуваних етапів (60-ті – середина 70-х рр. ХХ ст.) – етап перебудови змісту, теорії й практики шкільної природничої освіти на селі, обґрунтування ролі та функцій самостійної роботи учнів під час вивчення природознавства в умовах первинного сплеску інтересу до проблем функціонування і керованості сільської малокомплектної школи з метою розширення професійної підготовки учнів – пов'язаний з суспільно-педагогічними наслідками прийняття "Закону про зміцнення зв'язку школи з життям..." (1960 р.), зі зміною рівня зацікавленості науковців питаннями проведення управлінської діяльності в сільських малокомплектних школах Харківщини в та її вплив на процес організації самостійної роботи учнів, яка розглядалася як одна з провідних концепцій радянської педагогіки, підкреслювалися питання формування та розвитку пізнавальної самостійності у зв'язку з пізнавальною активністю учнів та боротьбою з псевдо утилітаризмом, високим ступенем політизації проблем функціонування СМКШ, перше, за радянських часів, різке скорочення мережі цих шкіл. Наприкінці цього етапу внаслідок політики боротьби з "карликовими" СМКШ, відбувалося зменшення їх кількості, знизився рівень публікацій з питань функціонування таких шкіл, зокрема й з питань організації самостійної роботи учнів. Крім того, у руслі виконання положень "Закону про зміцнення зв'язку школи з життям..." мало місце однобічне трактування питань політехнізму, що призвело до надмірної агро- і зоотехнізації шкільних природничих дисциплін та до недооцінки системи наукових знань.

Другий етап – кінець 70-х - 80-ті рр. ХХ ст. – етап активізації проблеми адміністрування та посиленої регламентації діяльності учительських колективів різного рангу та їх вплив на самостійну роботу учнів під час вивчення предметів природничого циклу в умовах відносно стабільної мережі СМКШ як умови підвищення

рівня якості знань та поглибленого трудового навчання за сільгоспрофілями. Означений період був пов'язаний з постановою "Про заходи щодо подальшого поліпшення умов роботи сільської загальноосвітньої школи" (1973 р.). – у результаті дії програми функціонували SMKШ всіх ступенів, поліпшувались умови забезпечення кабінетів природознавства ТЗН, наочністю, науково-методичною літературою. Відповідно до "Основних напрямів реформи загальноосвітньої та професійної школи" (1984 р.) адміністратори сільських МКШ повинні були очолити обов'язкову профпідготовку кадрів масових сільгоспрофесій, що зсувало межі навчання й виховання учнів у бік профпідготовки.

У дослідженні виявлено, що збільшена на цьому етапі увага науковців і управлінців-практиків до позаурочної роботи школярів природоохоронної та екологічної спрямованості, персональна відповідальність директорів шкіл за організацію і діяльність мережі філій натуралістичних та природоохоронних гуртків від районних СЮН, дозволяла підвищити відповідальність гуртководів, ширше використовувати різні види самостійних робіт, а поява нових джерел організації самостійної роботи на уроках в SMKШ (наприклад, навчальне телебачення), забезпечувало виконання робіт комплексного, творчого характеру.

Виявлено, що *третьій етап* (90 рр. XX ст. – початок XXI ст.), є етапом розвитку національної системи освіти, другої хвилі оптимізації мережі МКШ на Харківщині, яка відбувалася на тлі інтенсифікації пошуків у галузі управління освітою, забезпечення ефективного менеджменту, науково-методичної модернізації шкільної біології, зокрема розробки різних видів взаємозалежних і взаємозумовлюючих самостійних робіт учнів на уроках з природничих дисциплін, у позаурочній діяльності.

Для нього є характерним поєднання зусиль учених-теоретиків, методистів, управлінців-практиків, учителів у розробці новітніх підходів до загального менеджменту освіти з використанням можливостей нових педагогічних, зокрема й інформаційних технологій. Саме наприкінці цього періоду в SMKШ виникає змога використання можливостей комп'ютерних систем в організації управлінської діяльності, а в подальшому ефективного супроводу менеджменту освіти з використанням інформаційних ліній керування школами через мережу Інтернет, величезної гами електронних посібників, комп'ютерних курсів, альтернативних методів навчання в першу чергу шкільній біології.

Проведені в останній період дослідження, зокрема масове опитування, тестування директорів, учителів SMKШ віддалених районів Харківщини засвідчують, що провідними чинниками, які визначають сутність змісту роботи в SMKШ, є мало чисельність і неоднорідність учнівських контингентів та педагогічних колективів. Вибір організаційних форм і їх гармонійне поєднання має здійснюватися з урахуванням цілей та завдань навчання, специфіки змісту наукового матеріалу, особливостей класу, дуже часто інтелектуальних можливостей окремих учнів.

До основних шляхів творчого використання набутого досвіду з питань проведення управлінської діяльності в сільських малокомплексних школах Харківщини та її впливу на організацію самостійної роботи учнів сучасних SMKШ відносимо: кероване з боку шкільних адміністраторів розширення варіативної і мінімалізація інваріантних складових навчальних планів з виокремленням трьох компонентів (базового, профільного й елективного) у змісті освіти старшокласників сільської школи як умова їх соціального захисту в процесі підготовки до вступу до ВНЗ; розробка спеціальних дидактичних комплексів для роботи з різними психологічно та інтелектуально неоднорідними мікрогрупами учнів в умовах SMKШ під час навчання природничим дисциплінам; врахування неформальної близькості сільських учнів до природи.

Проведені дослідження визначили, з огляду на проблему, основні *прогностичні тенденції розвитку мережі СМКШ*:

- розвиток міжшкільної кооперації, управлінська координація діяльності між різними типами шкіл регіону, розвитку шкіл-комплексів;
- створення спецпрограм і методик викладання в умовах СМКШ, зокрема, введення до змісту навчальних планів з курсів природничих дисциплін матеріалів для підготовки з основ фермерства, ведення індивідуального господарства, ознайомлення із специфікою самостійної навчальної, дослідницької роботи, включення до практичних занять с/г праці;
- як окремий напрямок менеджменту освіти – розробка та реалізація спеціальної системи відносин СМКШ з територіально близькими агропідприємствами, відновлення шефських зв'язків, можливість повернення втрачених НДЗД як одна з умов використання потенційних можливостей школи для трудового виховання й навчання сільських дітей;
- координування процесів широкого застосування індивідуальних та дистанційних форм роботи з учнями СМКШ з метою покращення якості освітніх послуг для сільських школярів, особливо обдарованих;
- організація спеціальної підготовки вчителів до роботи в сільських МКШ як фахівців широкого профілю, здатних поєднати викладання свого предмета з особливостями сільгоспвиробництва з урахуванням регіональної специфіки.

За умов економіко-демографічної кризи надто загострюється проблема "безкровної" реструктуризації малокомплектних шкіл. Є необхідним загальносуспільне розуміння того, що школа – селоутворюючий фактор, потужний фактор позитивної соціалізації майбутніх громадян України. До недавнього часу лише 7 областей України мали регіональні програми підтримки СМКШ, намагалися поєднувати можливості бюджетів декількох відомств – обласний, районний департамент, управління, комітети, відділи для вирішення питань цієї підтримки. Постійно постає проблема різкого коливання кількості контингенту, на погляд багатьох адміністраторів – практиків є необхідним ще одне управлінське рішення: масового створення шкіл-дитячих садів. Усі малокомплектні школи приєднано до мережі Інтернет, не тільки для виконання адміністративних рішень та пошуку інформації, але в першу чергу для відпрацювання загально навчальних і спеціальних навичок учнів – золотого фонду СМКШ.

Висновки. Таким чином, проведені дослідження, у тому числі історико-педагогічних матеріалів, дозволяють нам окреслити становлення й розвиток сучасної мережі сільських МКШ, розкрити проблеми організації самостійної роботи учнів; обґрунтовано етапи розвитку управлінської діяльності в сільських малокомплектних школах Харківщини та її безпосередній вплив на теорію і практику організації самостійної роботи учнів в умовах функціонування СМКШ. Виявлені загальні тенденції розвитку структури управлінської діяльності постійно організаційно впливають на увесь процес проведення самостійної роботи з дисциплін природничого циклу в СМКШ, дозволяють намітити пріоритетні напрями можливих інноваційних пошуків у межах існуючої системи організації освітнього процесу. Вони надають додаткову можливість визначити перспективи використання педагогічної спадщини під час розробки та впровадження нових ідей у процеси керування діяльністю сучасних МКШ, організації навчальної самостійної роботи її учнів, а також сучасних напрямів підготовки та фахової перепідготовки вчителів-природознавців СМКШ Харківщини.

Список використаної літератури

1. Освіта в Україні. Нормативна база. – К.: КНТ, АТІКА, 2004. – С.296.
2. Шкарабан Н.В. Преподавание географии в малокомплектной средней школе. – М.: Просвещение, 1991. – 96 с.
3. Шука Г.П. Проблеми розвитку сільської школи в українській педагогічній пресі в 50 – 80 – ті роки ХХ століття.: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. /Дуганський національний ун-т імені Тараса Шевченка. – Луганськ., 2007. – 21 с.

А.А.Пинский

Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды,
Харьков

САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА УЧАЩИХСЯ И ВОПРОСЫ ОРГАНИЗАЦИИ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СЕЛЬСКИХ МАЛОКОМПЛЕКТНЫХ ШКОЛАХ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Ключевые слова: самостоятельная работа учащихся, малокомплектные школы, природоведческие дисциплины.

В статье представлен ретроспективный анализ проблем проведения управленческой деятельности в сельских малокомплектных школах Харьковщины во второй половине ХХ, начале ХХІ века и ее влияние на организацию самостоятельной работы учащихся во время изучения естественнонаучных дисциплин.

A.Pinskiy

Kharkiv National Pedagogical University named after G. Skovoroda, Kharkiv

PUPILS' INDEPENDENT WORK AND MANAGEMENT PROBLEMS IN RURAL SCHOOLS OF KHARKIV REGION

The present article deals with the retrospective study of administrative activity at rural schools Kharkiv region in XX – XXI centuries and its influence on the organization of pupils' independent work as far as natural-science disciplines are concerned.

Key- words: independent work, rural school, natural- science subjects.